

4. İdeal uğrunda savaş

Güney Azərbaycanda azadlıq hərəkatının milli hökumətin qurulması ilə başa çatan mübarizəsinin tarixi gedişatına xalqın iradəsinin təzahürü kimi daxil oldu. Çox təəssüf ki, irtica yeni dövrdə, yeni zamanda daha bəzər hiylələrə əl atdı. Şah rejimi Stalin imperiyası ilə təzədən dil tapdı. Amerika-İngilis qüvvələri də İranda öz niyyətlərini həyata keçirmək məqsədi ilə canfəşanlıq göstər-məkdə davam etdilər. Beləliklə, Güney Azərbaycanın azadlıq uğrunda mübarizə fədailərini qeyri-insani təqavüzlərlə qarşılaşmalı oldular.

Ulduz Qasımın "Qaçaq Aslan" romanının qəhrəmanını hadisələrin bilavasitə mərkəzində idi. O, fəhlələrin inqilabi mübarizəsinin planlı və mütəşəkkil təşkilinə əzəmi dərəcədə qüvvə sərf edirdi.

Çox təəssüf ki, hadisələr xalqın iradəsinə uyğun cərəyan etmədi. İnqilab fədailərini, yeni əsas təşkilatçıların təqibi arası kəşilmədən davam edirdi. Aslan mübarizənin motivini dəyişməklə, gizli fəaliyyət göstərmək zorunda qaldı. Hər yerdə inqilabın təşkilatçıları axtarı-lır, onlar təqib edilir. Təkcə özləri yox, həm də ailə üzvləri də təqib edilir, sür-günlərə göndərilir, onlara hər cür əzab və işgəncələr verməkdən çəkinmirdilər. Bəli, bu şah rejimi cəlladlarının qeyri-insani əməlləri kimi tarixin yaddaşında yaşayan həqiqətlərdir. Aslanın necə bö-yük təzyiqlərə məruz qaldığını onun hə-yatı ilə bağlı epizodların təsvirindən də görmək olar. Aslan hədsiz dərəcədə hu-manist, ev qədri, ailə, övlad qayğısı çə-kən insandır. Amma eyni dərəcədə o həm də sözün həqiqi mənasında böyük millət fədaisidir. Millətin, vətənin ağrı-acı-ları onun üçün bütün doğmalarının hamısını taleyindən daha üstündür.

Baxmayaraq ki, milli hökumət devrilmişdi. Dəhşətli edamlar mərhələsi də keçmişdi. Amma şah rejimi gizli xəfiyə

qamlarını yazıya gətirir. Aslan həyat yoldaşını düşünürək sanki pıçılıqlara vıdalaşır: "Yazıq qadın, sənə bundan artıq heç nə verə bilmədim. Necə olacağından dörd uşaqla, hara gedəcəksən? İndi için-içini yeyir, başıma nə gəldiyini düşünür-sən, başıma iş gəlməsindən qorxursan. Nə edim, sənə gözəl həyat, rahat günlər bəxş edə bilmədim. Bilirəm, yoxa çıxdı-gım gündən gözələrinə yuxu gəlmir. Pən-cərənin qarşısından aralanmışsan. Ba-ğışla mənə, nə olar, ağlama, yalvarıram, ağlama. Dua elə yetər. Həmişəki kimi Allaha yalvar, canım bu ot tayasından qurtarsın. İlahi, hərdən nəfəs almaq da ol-mur". Çox təsirlidir. İnsan ideal uğrun-da mübarizəyə başlayır. Onun mübarizəsinin mahiyyətində xalqı dayandır, vətəni dayandır. İnsan istəyir ki, mənsub ol-duğu xalq özünün dilinə sahib olsun. Qanuni qurduğu hökuməti bərpa edib saxlaya bilsin. Amma güc sahibləri qə-tiyyəni bununla bərkətlir. Onlar xalqın iradəsinə qarşı son dərəcə qəddar münasibət göstərirlər. Bundan sonra Aslanın hər yerdə axtarıları, təqibi başlanır. Hə-mayilin ayıqlığı, sayıqlığı nəticəsində şah rejiminin cəlladları Aslanın təqibin-dən azdırlar.

Aslan sərt, birmənalı şəkildə deyilsə, qəhrəman əqidə adamıdır. İğiddir, qorx-mazdır. Sözünün sahibidir. O, həyatının bütün mümkün məqamlarında hərəkatın digər üzvlərinin hər birinin taleyini qo-rumağa çalışır. Xüsusilə hərəkatın açıq mübarizəyə başladığı illərin əvvəlində Fərmanın həlak olmasından sonra onun başsız qalan ailəsinə unutmaması göstərir ki, Aslan nə qədər dostluqda sədəqətli, mübarizədə əqidə dostlarına sadıqdır.

Aslanın təqib olunduğu, təqibdən qa-çıb gizləndiyi məqamlar əsərdə xüsusi həyəcanla oxunur. Hər yanda axtarılan Aslan təqibdən gizlənmək üçün günlər-lə ac qalır, susuz qalır. Ancaq iradəsi-nin, əzminin sayəsində sınımr, hakimiyyət qüvvələrinə təslim olmur. Çox maraqlı və qeyri-adi bir epizod burada ya-

hansısa bir tale xoşbəxtlik səhifəsi kimi oxunursa, bunun üçün ən yaxşı nümunə elə Həmayilin taleyidir.

Həmayil yaxşı başa düşür ki, Aslan evindən-çşiyindən qaçaq düşsə də, normal həyatından ayrılma da, o, mübarizə-lərdən geriyyə çəkilən deyil. Çünki onun axıracan inandığı, övladlarını arxayınlıqla itxaylarına buraxıb getdiyi Həmayil var.

Yazıcının adı təxəyyülü də maraqlıdır. Aslan adı nə qədər qəhrəmanın xarakterini, həyat yolunu, mübarizəsini öks etdirirsə, Həmayil adı da bir qadın-lıq ucalığında dəyən şəxsin mənavi mahiyyətindən doğan verir. Həmayil büt-ün hallarda ruhdan düşmür. Hotta evdə ehtiyac boğazacan qalxsa belə, o Aslana nədəsə namıyox vurmur. Dözməyi, öz dözümlü ilə həyat yoldaşının əzminə, iradəsinə güc bəxş etməyi daha üstün tutur. Neyləmək olar? Hadisələr çox sür-ətlə dəyişir.

Aslan bütün imkanları ilə öz canını yox, ailəsinin təhlükəsizliyini təmin et-mək üçün vətəndən didərgin düşməlidir. Araz qırağı, Xudafərin üstü, Güney-Qu-zey Azərbaycanı arası sərhədlərdən keç-mək mümkün deyil. Onda Aslan Pakis-tan

IX "QAÇAQ ASLAN" - OBRAZIN YADDAŞ GÜCÜ

orqanlarını işə salıb milli hökumətin qu-rucluğunda iştirak edən fəal inqilabçı-ları hər yerdə axtarırdı. Onları tapmaq, onlara qarşı vacib bilinən tədbirləri gör-mək siyasi rejimin əsas məqsədi idi. Şübhəsiz, həmin mərhələdə Aslanlar tək deyildi. Güclü təşkilatlanmış qüvvə mövcud idi. Ancaq hakimiyyət onları pərə-n-pərə salmışdı. Bu dağıdılmış, məğlub edilmiş qüvvəni sonuncu sengo-rinə qədər məhv etmək üçün hakimiyyət bütün imkanlardan istifadə edirdi. Xüsusilə Sovet İttifaqından göndərilən əlaqəçilərin, demək olar ki, arası kəşil-mişdi. Aslan artıq neçə vaxt idi ki, şimal tərəfdən təlimat ala bilmirdi. Ona görə də o, həm həyatını, həm də hərəkatın digər üzvlərinin taleyini qorumaq üçün yollar arayırdı. Sonuncu əlaqəçi ilə gö-rüş bir saniyədən də az vaxt çəkdi. Hə-min şəxs Aslana yaxınlaşaraq xəbərdar-lıq edirdi. Hər şey naməlum müddətə qə-dər təxirə salınır. Bu sözləri eşitmək Aslan üçün ölüme bərabər idi. O artıq tam anlayır ki, demək, hərəkat məğlu-biyyətə uğrayıb. Və hərəkatın sabahına da inam yoxdu. Bundan elə bir az sonra təqibçilər Aslanı yaxınlaşmaq istəyir. Di-gər vətənpərvər adamlarının sayəsində o təqibdən yaxa qurtarmağa çalışır. Müxtəlif tanışların evində gizlənir. Çay-çıda işləyən Xarisin sayəsində o, demək olar ki, açıq ölümdən xilas olur və evi ilə əlaqəsi kəsilir. Evinə yaxınlaşa bil-mir. Sonuncu dəfə evinin pəncərəsi qa-bağma gələ bilər. Həyat yoldaşı Həma-yilin kölgə kimi sifətini görə bilir. Uşaqları ilə vıdalaşmaq imkanından məhrumdur. Bu yerdə Aslan özünün hə-yat yoldaşı Həmayil haqqında çox təsir-li düşüncələri ilə müəllif ayrılıq mə-

da düşür. Aslan təqibdən qaçaraq sərhəd kənarına yaxınlaşır. Burada qəmşikliyə sürünürkən, lehmərdən keçərək bir insan kimi özünün taleyi haqqında düş-şümmək imkanı da qazanır. Yazıçı çox maraqlı bir epizodu təsvir edir. Aslanın əlinin üstünə bir qarışqa çıxır. Qarışqa aram-aram onun əlinin üstünə yeriyir. Aslan özü ilə qarışqanı müqayisə edir və bu zaman onun düşüncələri sarsıdıcı təsir buraxır. Aslan üçün qarışqa canlı-dır, amma elə bir canlıdır ki, onun tale-yi Aslanların taleyindən çox xoşbəxt-dir. Çünki hara istəyir ora azad şəkildə gedə bilər. Amma Aslan öz istəyinə görə hərə-kət etmək imkanından məhrumdur. Oxucu üçün Aslanın qarışqa ilə bağlı düşüncələri çox həyəcanlandırıcı his-sələr yaradır: "Bax, qardaş, sən məndən xoşbəxtsən. Dalınca xəfiyyələr gəzmir, sənə axtarmaq, öldürmək istəyən yoxdur. Məndən azadsan, istədiyini yerə gedə bil-irsən, ruzini qazanırsan. Mənsə bir qar-ışq otun içində biüzüüb qalmışam. Kaş, sənə yerində olaydım. Gedib uşaqlarımı görəydim. İndi dəli olublar. Həmayilim, kim bilir, ağlamaqlar gözümdə yaş qal-mayıb. İndi heç kim ona xəbər də apara bilməz. Bütün ətrafı güdürlər. Onları təhlükəyə ata bilmərəm. Buna icazə verə bilmərəm. Hələ canımı qurtardılar, sağ ol-sunlar". Həmayil də ərinin evdən qaçaq düşməsinin motivini dərk edir. Ancaq onun narahat edən, övladlarını nigarən qoyan hadisənin gizlin olmağıdır. O, Aslan haqqında heç bir məlumat almır, ala bilər. Buna görə də çox narahatdır. Özü-nə yer tapa bilmir. Həmayil Aslanın tək-cə həyat yoldaşı, uşaqlarının anası deyil, həm də Aslanın mübarizələrində ilham mənbəyidir. Qadınlar üçün eğer

tana üz tutur, Əfqanıstana keçir. Yenə Sovet sərhədlərini keçmək mümkün ol-mur. Təzədən İran sərhədlərini içinə qayıdır, buradan Türkmənistanə keçmə-yə cəhd göstərir. Sərhəddə onu mühafizə-ləri yarırlayır. Ağır yaralı Aslan düşmənin əlinə keçməmək üçün bütün imkanlarını səfərbər edir, gizlənməyə bilir. Amma ağır qanaxmadan qüvvədən düşür, huşunu iti-rir. Daha bundan sonrasından onun xəbə-ri olmur. Demək, məlum olur ki, Aslanı yaralı halda yaxın kəndin bir qadın sa-ki-ni tapır. O təsərrüfat işlərindən qayıdar-kən qanaxmadan huşunu itirmiş bir cava-nı görür. Onu təkbaşına, kimsəyə məlu-mat vermədən çəkib öz evinə gətirir.

Sən demə, bu kəndli qadın Durnanın qardaşı da həkimdir. Onlar Aslanı, de-mək olar ki, ölümün cəngindən qurtarı-lır. Həkim müalicə edir. Bütün hallarda Aslan insani hisslərini itirmir. Hətta bu vəziyyətdə də o, Durnanın və onun qar-daşı Hüseyin qadın hükmünü yaxşılaşdır-nan necə çıxacağı haqqında düşünür: "Ayağ-ım indi hiss edən Aslan, tanımadığı bu in-sanlara necə minnətdarlıq edəcəyini bil-mirdi. Əsas da onu sürüylüb gətirə bilən bu incə qadına deməyə söz tapmırdı. Gah Hüseyin qadın, gah da Durnaya baxırdı. Ürəyində belə insanlarla qarşılaşdığına görə Allaha şükür edirdi". Həyat şirindir, insan real ölümlə üz-üzə gələndə həyatın nə qədər şirin olduğunu bir daha dərk edir. Həmin məqamda həyatla özü ara-sında əlaqənin nə qədər zəif olduğunu da görür. Demək, kiçik bir müdaxilədən sonra lap elə güllə onun ayağına yox, onun başqa həyatı orqanından keçər və onun canına son qoyard. Əlbəttə, Aslan qanıtırmədən də ölərdi. Bir sözlə, Aslan ölümün lap astanasında dayanır.

Bir çoxlarına elə gəlir ki, insan ölü-mün yaxınında olduğunu dərk edəndə həyatını dəyişməyə məmnunluqla razı olar. Amma bir dəfə yox, lap yüz dəfə Aslan kimilər ölümlə qarşılaşsa belə, yenə əqidəsindən dönməz, yulundan çə-kilməz. Aslan elə bir işığa doğru gedir ki, bu işıq böyük həyatın özü deməkdir.

Biz Azərbaycanı nə qədər görürük-sə, tanıyırsaq, elə Aslan kimiləri də o cür görməli, tanımalıyıq. Görünür, Aslan obrazını yaradan müəllifin özü də həmin anlarda elə Aslanın mənavi dün-yasını bütün təmli ilə yaşayıb. Ona gö-rə də Aslan obrazının düşüncələri kifay-ət qədər oxucu ruhuna doğmadır: "İ-lahi, sən bir tərəfdən bağlayanda, o biri tərəfdən də açarsan. Qaranlıqdan işığı çıxarırsan insani. Sadəcə, biz bəndələr çox naşükürük. Gör, necə bir xeyirxah qadın hüşunu itirdiyim anda orda pey-da etmişən. O zərif canıyla mənə buraya qədər sürüylüb, gətirib. Gətirməyə də bi-lirdi. Tanımadığı, bildiyi yad adamı, kişi xeylağını gətirmək məcburiyyətində deyildi. Deməli, əsl insanlıq budur. Xey-irxahlıq, mərhəmət sahibidi bu qadın. Görəsən, onun haqqını necə ödəyə bil-əcəm?!". Təbii ki, Aslan öz ləyaqəti-nə görə belə düşünür. Bir gənc qadının onu xilas etməsindəki humanizmin nə demək olduğunu da yaxşı bilir. Sağala-na qədər bu evdə qalır. Qadının kiçik yaşlı bir oğlu da var. Amma hiss olunur ki, oğlu ilə tək yaşayır. Qadının həkim qardaşı da Aslana sonsuz ehtiramlı münasibət göstərir.

Aslanın ölümündən xilas olunmasında fədakarlıq göstərən ailənin mənavi siması göz qabağındadır. Onlar, yəni Aslanı xilas edən həkim və qadın - bu qardaş-bacı hiss edirlər ki, onlar təsadüfi adamı xilas etməyiblər. Burada diqqət edilməli bir məqam var. Bu ailənin mənavi keyfiyyətini dərk etmək üçün onların Aslanı tanıyıb-tanımadıqları ilə bağlı məsələyə xüsusi diqqət etmək lazımdır. Onlar əslində, Aslan ta-

nırlar. Bu qardaş və bacının böyük-lüyü orasındadır ki, onlar tanımadıqların insani xilas ediblər. Demək, onlar üçün fərqi yoxdur, bu hansı qəddərin sahi-bidir, bəlkə, oğrudur, quldurdu - onlar heç bu barədə düşünmürlər də. Ancaq vəziyyət aydınlaşandan sonra məlum olur ki, huşsuz halda tapdıqları, ölümcül yaranılmış Aslan adı bu şəxs kifayət qədər ləyaqətli insandır. O, xilaskarları-na da ehtiramlı münasibət göstərməyi bacarır. Ən başlıcası, bir-iki kəlmə danışdığından görünür ki, o şəxsiyyətdir və yaranılması da bir təsadüfi nəticəsi deyil. Böyük əqidə uğrunda mübarizə-nin nəticəsidir. Bütün bunları biz Ulduz Qasımın romanda istedadla təsvir etdiyi hadisələrin fonunda görürük. Sözün həqiqi mənasında bu mərhələnin özü də Aslan üçün növbəti bir sınaq olur.

Həyat ən güclü imtahan meydanıdır. Aslan bütün ömrü boyu həyat imtahanlarına məruz qalsa da, o, əqi-dəsinə, mənavi mühiyyətinə güvənərək bu imtahanların hamısından aılın açıqlığı ilə çıxır.

Cənubi Azərbaycanın Milli Hərəkatı bu yolun ən güclü mübarizələrindən biri kimi Aslan yaddaşımızda, varlığımızda özünə layiq olduğu yeri tutur və yaqın ki, biz onu heç vaxt unutmarıq. Görünür, gələcək Azərbaycanın taleyi bu tipli hərəkatçılardan keçəcək. Şübhəsiz, onun fədakar varislərindən.

Bir sözlə, bir müddət Aslanın günü yarasından əziyyət çəksə də, pis keçmir. Onun xilaskarı olan Durnanın kiçik yaş-lı oğlu ilə arasında sonsuz istəklili bir münasibət yaranır.

5. Olum ölümdən güclüdür

Həyat sanki Aslanı təzə sınağa çəkir. Onun xilaskarı olan Durna bu gənc, igid oğlanın ölümündən xilas olmasından sonra ona təklif edir ki, qalsın, bu ev-əşiyə sahib olsun. O da ərinə vaxtsız itirib: "Getmə, qal, görürsən yaxşı yaşayırdıq. İlk ərimdən bir oğlum var. Beş il bundan əvvəl tarlada ölüsünü tapdıq onun. Kimin də öldürdüyünü bilmədik. Hər şey oğlumla mənə qaldı. Qardaşım Hüseynqulu da hələlik bizimlə yaşayır tək qalmayaq deyə. Onun öz evi var, səninlə çox gözəl yaşaya bilərik". Əslinə qalsa, yüngül həyat yaşamaq istəyən, əqidəsini hər hansı bir xoş güzərana dəyişə bilən adam üçün bu təklif çox qiymətli idi.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Durna bu təklifi yüngüllüklə qəbul etmir. O, sadəcə fədakarlıqla ölümdən xilas etdiyi Aslanı özünün bəxt ulduzu kimi görür. Amma Aslan özü də bu imtahandan ləyaqətlə çıxır.

Axı biz qeyd etdik ki, Aslan evinə, ailəsinə çox sədaqətli idi. Onu asanlıqla mərarından döndərmək olmaz. Heç bir şirin həyat, xoş güzəran onu yoldundan azdırma bilməz. Durnanın bu səmimi təklifindən sonra onun xəyalında həyatının, mübarizələrinin ilham pərisi olan Həmayilin obrazı gözələrinin qabağına gəlir və sanki Həmayilin obrazına baxaraq düşüncələri ilə onunla danışıq: "Mənim gözələrim gözəl üzüm, mehribanından savayı heç kimi görməz. O mənim hər şeyimdi. Havam, suyum, nəfəsimdi. Sən çox gözəlsən, xeyirxahsan, igid qadınsan. Amma bunu çox təəssüflə deyirəm ki, səninlə evlənmə bilmərəm. Gözəl gözəl, övladlarını tərk edə bilmərəm. Onların yanında olmasam belə, bunu edə bilmərəm, bacarmaram. Onlar mənim hər şeyimdi qurban verdiyim, baş qoyduğum məqsədim var. İndi bunları necə deyim, sənin qəlbini qurum? Mənə bir həyat bağışlamasan. Borçluym sənə. Amma canımı al, belə bir şey istəmə məndən. Gör nə qədər acizəm qarşında, dillənə də bilmərəm". Əlbəttə, bu düşüncələr Aslanın xəyalından keçirdi, amma Durna isə onun qarşısında idi, yaxınında idi. Bircə kəlmə lazım idi ki, həyatın bütün çəməklərindən keçə bilsin. Əbədi olaraq təqibdən qurtulsun. Bu uzaq kənddə, hər cür dolanışığı olan bu ailədə özünün xoş güzəranını qura bilsin.

Durna onun xəyalını görkəminə intizarla baxır, hiss edir ki, bu adamın daxilində tamamilə başqa tələtlər var. Hətta nigaranlıqla ondan soruşur ki, "niyə dillənmirsən?" Təbii ki, Aslan hər şeyi yaxşı başa düşür. Həyatını borclu olduğu qadına onun istəyinə uyğun olmayan cavabı vermək çox çətin idi. Bütün bunlara baxmayaraq, Aslan mənəvi iztirablarına qalib gəlir. Həyatın maddi təminatının üstündən keçir. Onu çağıran şirin vədləri qəbul etmir. Nəhayət, Durnanın qardaşı Hüseynqulunun köməyi ilə sərhəddən keçməli olur.

Aslan sıradan bir adam olmadığı üçün ömrü boyu Fərmanlı, Fərmanın həyat yoldaşı Zərnişan, hərəkət yoldaşı Məhəmmədi usta Nadiri, əqidə dostu Allahverdinin unatdığı kimi, Hüseynqulu həkimi də, onun bacısı Durnanı da, kiçik yaşlı oğlu İbrahimini də unutmur.

Artıq Aslan sərhədi keçib. Təqiblərdən, ölümlərdən qurtulub. Onu gələcəkdə necə bir həyat gözləyir - bu gələcəyin işidir. Aslan çox böyük çətinliklə Pamir, Altay dağ silsilələrinin maneələrini dəf edir. Səhrələrdən keçir. Ehtiyat götürdüyü bir neçə gündə sonsuz ölüm vadilərini adlaya bilər.

Aslanın keçib-geçdiyi yollarda deyisən təbiət mənzərələrini də müəllif bütün dolğunluğu ilə təsvir edir. Sözlün həqiqi mənasında hər bir insanın təbiətə münasibətində bir özəllik var. Kimsə qayalar, dərələrə, hətta çəmənli çöllərə ötrəri bir laqeydliklə baxa bilər. Amma kimsə bir kolun dibindəki bənövşəni belə təbiətin möcüzəsi hesab edə bilər. Aslan daxilən zəngin adamdır. Amma onun təbiət gözəlliyindən zövq almaq imkanı olmayıb. Bütün həyatı mübarizələrdə keçib. Təhlükələrdən sovuşmaq üçün, xalqını azad görmək üçün çalışıb

IX "QAÇAQ ASLAN" - OBRAZIN YADDAŞ GÜCÜ

çabalayıb. İndi keçilməzliklər arasında təbiəti görmək imkanı qazanıb. Bu vaxt onun düşüncələri çox lirik bir əhvalda çözüldü: "Bu neçə zamanda harada yaşayırdım? Heç aqlıma gəlməyib ki, bərim qaldırıb, ətrafıma baxsam. Allahın bizə bəxş etdiyi bu sonsuz gözəlliklərə göz yetirəm. Əsəbimi, yorğunluğumu sakitləşdirəm. Dərindən nəfəs alam, çölin, çəmənini, çiçəklərin qoxusunu içimə çəkəm. Məndəki korluğa bax. Ömrüm-günüm ancaq millətimi düşünmək, onları çəkdikləri çətinliklərdən qurtarmaq olub. Bir dəfə də olsun, başımı qaldırıb təbiətin gözəlliklərinə baxmamışam. Elə bil, dünyaya indicə gəlmişəm. Sən bu lələklərə, sayız-hesabsız rənglərə bax! Tanrının qüdrəti nə böyükdür! Desəydilər, danışsaydılar, inanmazdım. Gözlərinin qarşısında durub bütün qüdrəti!". Zənimcə bu düşüncələr yazıçı tərəfindən təsadüfən qələmə alınmayıb. Axı bütün inqilabçılar, xalq taleyi uğrunda mübarizə aparənları mühakimə edərkən onları hakimiyyətin qanunları qəddar, sonlastik, hissiyyatlardan məhrum cinayətkarlar kimi təqdim edir.

Ulduz Qasım Aslanın adının yanına "qaçaq" ifadəsini qaçaqçılıq hərəkatının təmsilçisi kimi işlətmiş. Yəni əqidəsindən, inamından dönməyən, xalqının, vətəninin yolunda savaşı qəhrəmanının nəsibi kimi göstərir. Yəni vətəndən qaçaq düşüb, yurdundan qaçaq düşüb. Bir sözlə, sevgisizdən qaçaq düşüb. Aslanın insan kimi zəngin əlminə onun bir lələnin qan-qırmızı ləçəyinə baxaraq yaşadığı düşüncələr də daha romantik bir duyulma təsvir edir: "Görəsən niyə bu gözəllikdə çiçəyin bağırında qara xal var? Bəlkə, elə o da mənim kimidi? Bağır yanib, külə dönüb. Görəsən, insanlara baxdıqda onların da içindəki o yanğı, atəş görünürmü? O qara xalları hiss edən olurmu? Kaş, bunu bilən olaydı. Mənim ürəyimdəki yanib külə dönmüş hissələri bilən olaydı. Biləydilər, neçə dəfə odusuz-aloşsuz yanırdım. İnqilabımız baş tutmayanda, zindəndə nəfəs ala bilməyən insanlara baxanda, kəməksiz qalub, dünyasını dəyişənləri görəndə, küçələrdə əzizlərinin qarşısında günahsız aslanlar barədə eşidəndə içimdən qara qanlar axıb. Məhəmmədin ölüm xəbərini alanda, yalararına duz səpilib. Kaş, ağlayıb ürəyimi boşalda biləydim. Bunu da bacarmıram. Görürəm, elə bütün canlıların həyatları bir-birinə bənzəyir. Nə onlar bizim sirmimizi bilir, nə biz onların. Hər bir cür yanır, bir cür qəlbə külə dönür. Dağlara baxıram. Əzəmətin-dən insanın qəlbə atlanır, yerindən oynayıp. Amma dağların belə lal-dinməz olmasının səbəbini bilən varmı? Bəlkə onlar da dərindən belə lal-dinməz olub?"

Dinib danışmır. Bəlkə elə o duman, o çən onun ahıdı başından çıxır? Bəlkə elə onun da əzizini kimsə əlindən alıb? Qoy-munda minlərcə igidlərini, gözəllərini aparıblar? Kaş, Allah mənə güc verəydi, bunları anlaya biləydim. Kimsəyə köməyim dəyəydi. Orada başladığımız işlərimiz yarımçıq qaldı, bəri burada nəyəyə yarayardım". Zənimcə, Aslan obrazının təamlığı bu düşüncələrlə özünün apogeyinə çatır.

Aslan çox çətinliklə gəlib Azərbaycana çıxır. Quzey Azərbaycana o, xilaskarı kimi baxır. İdealinin son səngəri kimi baxır. Onu əvvəlcə Gəncədə yerləşdirmək istəyirlər. Davam gətirmir, axı Aslan bütün varlığı ilə öz xalqına, vətəninə, yurduna bağlıdır. Burada da ögey sifətlər görünür. Şübhəsiz, Sovet rejiminin həmin dövrdə artıq Güney hərəkatına mövqeyi dəyişmişdi. 50-ci illərin axırlarıdır. Aslan 60-cı illəri də çox böyük iztirablarla yaşayır. Gəncədə davam gətirməyib Xaçmazda qayıdır. Burada onun milli hökumət zamanında o taydan canını qurtarıb gəlmiş tanış ailə var. Bu ailə onun üçün təskinlikdir.

Əlbəttə, burada da Aslana, hətta yazıçı təsvirlərində görünməsə də evlənmək, ailə-uşaq sahibi olmaq təklifləri olur. Aslan doğma ailəsinə olan sədaqətini son ana qədər qoruyub saxlayır.

Nəhayət, 1972-ci ildə hökumətlərarası danışıqlar əsasında Aslanın ailəsinin Şimali Azərbaycana gəlişinə icazə verilir.

Sədaqətli Həmayil uşaqlarını bağına basıb Aslandan gələn məktubu göz yaşları ilə oxuyur. Bütün doğmaların, qohumlarının təkidlərinə baxmayaraq o, öz övladlarını da götürüb Şimali Azərbaycana - Aslanın yanına gəlir.

Nəhayət, əsərin finalında Aslana təklif olunur ki, artıq ömrünün son günlərində, o harada qalmıq istəyirdi. Övladları onu asanlıqla o taya - doğma yerlərə aparmaq imkanına malikdir. Amma Aslan razı olmur. "Mən Güney Azərbaycan üçün heç nə edə bilmədim, mən o yerlərə borclu qaldım, ona görə də elə burada - Xaçmazda dəfn olunmaq istəyirəm". Bu bir qədər improvizə ilə Aslanın cavabıdır. Əlbəttə, əqidəyə sədaqət, ideal uğrunda mübarizədən yorulmazlığın cavabıdır.

Müəllifin son qeydlərindən məlum olur ki, Aslan Borcinin övladları onun ölümündən sonra Azərbaycanda qalib həyatlarına burada davam etdilər.

Nəhayət, belə bir məntiqi nəticəni təsvir etmək çətin deyil. Aslanla Həmayilin qoşa məzarları Şimali Azərbaycandan - Xaçmazdan üzün cənuba - nə vaxtsa təzədən doğulacaq bir günəşə tərəf baxmaqdadır.

Ulduz Qasım çox uğurlu bir roman yazıb. Sarsıdıcı təsirə malik bir əsərdir. "Qaçaq Aslan" romanının səhifələrini çevirdikcə yaddaşında onun baş qəhrəmanının mənəvi kimliyini təsvir etməyə, canlandırmağa çalışdım. Ha illah etdim, Söhrab əmidən qeyri bir kimsəni yaradırdı bilmədim. Elə bil ki, igid Aslanın mənəvi prototipi daha zəngin, yalnız söz cəbhəsinin fədaisi kimi Söhrab Tahir düşüncəmdə canlandı və illər öncə onun "Savalandan gələn yol" adlı əsərinin "Kredo" qəzeti redaksiyasında əski yazıdan yeni əlifba ilə nəşrini yada salıram. Aylarla müntəzəm, ardıcıl redaksiyaya gəlir, yalnız özünün oxuya biləcəyi məni "Kredo" qəzetinin kompüter yığıcısı Həkətə diktə edirdi. İş prosesini çox ağır idi.

İşin axırında mənəvi dədəmiz olan Söhrab əmi Həkətə hədiyyə də bağışladı. Bu, kifayət qədər bahalı qablar idi - güldanlar. Hələ də biz həmin hədiyyəni və şirin xatirələri yaddaşımda yaşadırdım. Bözən böyük sənətkar özünün yazdığı belə çətinliklə oxuyurdu. Və o zaman mütləq bildirirdi ki, bunu mənədən sonra kimsə oxuya bilməyəcək. Mən də özümü saxlaya bilmirdim. Deyirdim ki, Söhrab əmi, bu, Savalandan gələn yoldu, çətin yol-

du bilirəm. Bu yolu biz üzün geriyyə də qayıtmalıyıq. Bu da yaxşı yadımdadır ki, həmin əsərə mənim təklifimlə ad verdik - "Savalandan gələn yol". Və roman bütünlüklə "Kredo" qəzetində çap olundu. Sonra başqa işlər də gördük. Ən başlıcası, Söhrab əminin Cənubi Azərbaycanda uğrunda mübarizə yolunun tarixini öyrəndik, dəyərini mənimsədik.

Və bütövlükdə Söhrab əmilərin (və demək, həm də Aslan əmilərin) Savalandan üzün bəri Qaradağdan, Xudafərindən gələn yol boyu o hüznü köçlərini xəyalımın odları, atəşləri ilə yaşamağa çalışdım. Söhrab əmi ilə birgə işlədiyimiz günlərdə yazdığım "Savalandan gələn yol" şeiri buradaca öz haqqını istədi. Şeyirdən əvvəl bir bayatı da yazmışdım:

Gözün yolda Savalan,
Başı qalda Savalan,
Qarabağda qan dıdıldı,
Töyün qaldı Savalan...

Elə bilirdim ki, həmin toyu qalmış Savalan indi deyir ki, yoluma yaxşı bax: Üstü duman, çiskindi, Özü necə küskündü, Kimsəsizdi, miskinidi, Savalandan gələn yol.

Suyu batmış bulaqdı,
Dördü varaq-varağdı,
Özü qəmli soraqdı,
Savalandan gələn yol.

Ümid, inam yorular,
Haqqın yolu yumrular?
Hanı düyün yumruqlar,
Savalandan gələn yol?

Həsəti ekən yansın,
Hicranı çəkən yansın.
Səni də tikən yansın,
Savalandan gələn yol.

Kəhkəşandı, ağ yoldu,
Qələm olmuş sağ qoldu!
Muştuluğun necoldu,
Savalandan gələn yol?

Ürəklərdə bitənin,
Yaddaşlarda itənin.
Göz dağıdı Vətənin
Savalandan gələn yol.

Sözüm qəna bağladı,
Əldə qələm ağladı,
Xudafərin bağladı
Savalandan gələn yol.

Xələflinin sözüdü,
Arzusudu, gözüdü,
Söhrab Tahir izidi,
Savalandan gələn yol.

Çox güman ki, mən tanıdığım Vətən fədailərinin sırasında Qaçaq Aslanı da görmüşəm. Bəlkə, adı lap başqa cür olub amma mahiyyət dəyişmir. Elə bilirdim ki, indi Beytulla Ərsalan, Məhəmməd, adaşım Əlirza - hər biri qarşıma çıxıb ataları - Qaçaq Aslanla bu qədər sevgi ilə danışdığım üçün əlimi sıxmaq istəyəcəklər. Ancaq mən də deyəcəm. 40 milyonluq Azərbaycanın dilini, məktəbini, tarixi taleyini qaytaranda bir-birimizi təbrik edirik.

...Deyənləng öskü Aslan Xaçmaz ərazisindəki həyatını ona verilmiş bir çayxanada keçirib. Həyatının sonuna qədər həmin çayxanayı işlədib. Kaş həmin çayxana azadlıq uğrunda mübarizən ömrü yolumdan nişanları özünə toplamış bir muzeyə çevriləydi. Yəqin ki, həmin muzeydə Ulduz Qasımın "Qaçaq Aslan" romanı da ən dəyərli eksponat olardı.

"Yazıcının vətən dağı - görkəmli nəsir Ulduz Qasımın nəsr yaradıcılığı ədəbi-tənqid düşüncələr müstəvisində" tədqiqat əsəri burada başa çatır.

...Həyat davam edir, Ulduz Qasım yaşayır. Güney Azərbaycanın tarixi taleyində yeni zaman günəşinin parlayacağına daha çox ümid var.